

غایت تربیت دینی چیست؟ (پژوهشی پیرامون محدودیت های شناخت عقلانی در تربیت دینی)

رضا ناصح^۱

کارشناسی ارشد فلسفه علوم اجتماعی دانشگاه تهران، rezanaseh@ut.ac.ir

چکیده - نزاع بین دو رویکرد تلقین و استدلال در تربیت دینی به شدتی است که احتمال عبور از این دوگانه غالباً مغفول مانده، شناخت استدلالی - تحلیلی دین غایت آن لحاظ شده و مربی باید متری را با تلقین و عادت آماده ساخته و پس از تجهیز وی به قوای استدلال، از تلقین که امری مذموم است عبور کند. پژوهش حاضر با روش کتابخانه‌ای به جستجوی راهی فراتر از این حدود پرداخته است. تعقل و تفکر در فرهنگ اصیل دینی چیزی اساساً متفاوت با این مفهوم در فلسفه تحلیلی است و لازم است تا وراى عقل، جایی برای شهود و درک یکپارچه دین در تربیت دینی نیز لحاظ شود.

کلید واژه - استدلال، تلقین، تربیت دینی، تعقل، فلسفه تحلیلی.

۱. مقدمه

سنت است. ... هنگامی که غربیان مجذوب پیشرفت های علوم تجربی بودند و تنها روش تجربی را، روش علمی می دانستند در کشورهای اسلامی نیز برخی از اندیشمندان به دلایل مختلف که یکی از آنها ملاحظه حقارت خود در برابر غربیان بود شروع به تفسیر قرآن با روش و با علم جدید کردند.» (بوزری نژاد، ۱۳۹۷: ۳۱۸-۳۱۷) نمونه‌ای از تلاشی برای تفسیر علمی دین را در تفسیر القرآن و هو الهدی و الفرقان از سر سید احمد خان هندی (۱۸۹۸ میلادی) می‌یابیم که با استفاده از علوم نوین به توضیح و تفسیر معجزات و امور غیبی مطرح در قرآن می‌پردازد. (همان: ۳۲۱)

اما رویکردی مخالف با این رویکرد نیز وجود دارد که مخالف تقلیل و فرو کاهیدن ابعاد مختلف یک پدیده به نظرگاه و یا علمی خاص است. به زعم میرچا الیاده این فروگاهی به معنای زیر سوال بردن اصالت دین خواهد بود و همانطور که نمی‌توان یک اثر هنری را بدون در نظر گرفتن اصالت و استقلال آن و با فروکاهیدن آن به یکی از ابعادش مانند رنگ، فرم، صدا و... درک کرد، فهم داده‌های دینی نیز با تقلیل آن به یکی از ابعاد خاص آن پدیده از نظرگاه علمی خاص، رفتن به بیراهه خواهد بود. (الیاده، ۱۳۹۱: ۲۴)

در رشته تعلیم و تربیت نیز که تاکنون تطورات و تحولات پر پیچ و خمی را پشت سر نهاده و به طور کلی از سه مرحله که با عناوینی چون ایسم‌گرایی، رویکرد تحلیلی و مرحله پساتحلیلی مشخص می‌گردد، عبور کرده است، مسئله‌ی نگرستن از منظری خواص به دین و تربیت دینی خود را به وضوح نشان می‌دهد. (موسوی، ۱۳۹۲: ۴۵)

زمان صحبت از تربیت دینی غالباً این تصور به ذهن متبادر می‌گردد که این مفهوم ناظر بر فرایندی است که به تربیت انسان دیندار بیانجامد. اما پیش‌تر و مهم‌تر از آنکه درباره صحت و یا عمومیت این تصور محاجه کنیم، پاسخ به این پرسش که انسان دیندار اساساً چه انسانی است اجتناب‌ناپذیر است. زمانی که از نظرگاه علوم مختلف به مفهوم دین می‌نگریم درمی‌یابیم که هر یک از این علوم، شناخت دین را از دریچه مفاهیم و نظریات پذیرفته شده در منظومه خود دریافت و توضیح داده‌اند. البته پرداختن از نظرگاهی خاص به هر مفهوم و همینطور مفهوم دین، چنانچه به منظور شناخت آن پدیده از آن بعد خاص و آشکار ساختن ظرفیت‌های مرتبط با آن نظرگاه (مانند ابعاد علمی، فرهنگی و ...) دین باشد، مسئله خاصی را به همراه نخواهد داشت. بلکه مسئله زمانی بروز می‌یابد که یافته‌های آن نظرگاه خاص به تمامی ابعاد علوم و ساحات شناخت بشری تعمیم یابد، تنها شیوه درست شناخت قلمداد گردد و تفاسیر به شیوه‌های شناخت رقیب را از صحنه به در کند. به عنوان مثال در عصر مدرن و با پیشرفت غیرقابل انکار علوم جدید و موفقیت‌های عملی آن در زندگی بشری تمایل به خوانش دین از دیدگاه این علوم و انحصار شناخت بشری در محدوده این شناخت با یافته‌است. «بی‌تردید توسعه کشورهای غربی و نفوذ نظامی، سیاسی و اجتماعی دول غربی بر ممالک اسلامی در چند قرن اخیر تأثیرات فراوان فرهنگی و اجتماعی را بر دول و ملل اسلامی نهاده است. یکی از این تأثیرات رواج شیوه‌های نوین برای مراجعه به قرآن و